

Н. М. Підгірна,

Київський національний лінгвістичний університет, м. Київ

УДК 811.133.1'36 (045)

ПРАГМАТИЧНІ ОСОБЛИВОСТІ СИНТАКСИЧНОЇ КОМПРЕСІЇ У ХУДОЖНЬОМУ ДІАЛОГІЧНОМУ МОВЛЕННІ

У статті проводиться комплексне дослідження прагматичних характеристик засобів синтаксичної компресії у діалогічному мовленні, на матеріалі сучасних художніх текстів. Окреслюються особливості художнього діалогу та місце у них синтаксично компресованих конструкцій, констатується їхній прагматичний потенціал. Також у статті представлено аналіз поняття пресупозиції та підкреслюється важливість врахування пресупозитивних характеристик комунікантів у процесі комунікації.

Ключові слова: синтаксична компресія, прагматика, комунікація, діалогічне мовлення, пресупозиція, ілокуція.

THE PRAGMATIC CHARACTERISTICS OF THE SYNTACTIC COMPRESSION MEANS IN THE DIALOGUE ON A MATERIAL OF THE MODERN LITERARY TEXTS

The article presents a complex study of the pragmatic characteristics of the syntactic compression means in the dialogue on a material of the modern literary texts. Also the article deals with the characteristics of literary dialogue and syntactically compressed constructions place in them, their pragmatic potential is defined too. The article presents an analysis of the notion of presupposition and emphasizes the importance of taking into account of the communicants presuppositional characteristics in the communication process. The intersecion of communicants background knowledge is the common pragmatic presupposition that provides replicas coherence in their dialogue. Understanding of the structures formed by syntactic compression is possible only thanks to the presence of the common the sender and recipient presupposition and the communicative situation.

Key words: syntactic compression, pragmatics, communication, dialogic speech, presupposition, illocution.

ПРАГМАТИЧЕСКИЕ ХАРАКТЕРИСТИКИ СРЕДСТВ СИНТАКСИЧЕСКОЙ КОМПРЕССИИ В ДИАЛОГИЧЕСКОЙ РЕЧИ НА МАТЕРИАЛЕ СОВРЕМЕННЫХ ХУДОЖЕСТВЕННЫХ ТЕКСТОВ

В статье проводится комплексное исследование прагматических характеристик средств синтаксической компресии в диалогической речи на материале современных художественных текстов. Определяются особенности художественного диалога и место в них синтаксически компресованных конструкций, констатируется их прагматический потенциал. Также в статье представлен анализ понятия пресупозиции и подчеркивается важность учета пресупозитивных характеристик коммуникантов в процессе коммуникации.

Ключевые слова: синтаксическая компресия, прагматика, коммуникация, диалогическая речь, пресупозиция, илокуция.

Комунікація здійснюється у письмовій та усній формі, які взаємодіють між собою та мають спільні й відмінні характеристики. Однією з найважливіших їхніх рис є наявність категорії діалогічності, під якою ми розуміємо вираження у тексті засобами мови взаємодії комунікантів, яка є реалізується як співвіднесеність смислових позицій, як врахування реакції адресата (у тому числі й другого Я), а також експлікування у тексті ознак власне діалогу [4, с.45].

Метою ж нашого дослідження є виявлення прагматичних характеристик засобів синтаксичної компресії саме у діалогічному мовленні. Для цього ми використовуємо ілюстративний матеріал з сучасних французьких художніх творів, у яких вдало змодельовані життєві ситуації у формах, що є еквівалентними живій розмовній мові.

Оскільки ми досліджуємо прагматичний потенціал синтаксичної компресії у межах сучасних художніх творів, вважаємо доцільним розглянути специфіку саме художнього діалогу. Загалом художній текст формується автором таким чином, щоб можливим було активізувати у знаннях адресатів додаткову інформацію, яка б сприяла адекватному розумінню всього тексту. Л. О. Черняховська ж вважає, що у змісті будь-якого тексту наявні різні інформаційні компоненти, які, власне, і забезпечують психічне відображення позамовної реальності у свідомості адресата завдяки відповідному комплексу мовних одиниць, і не важливо чи інформація, що утворює зміст тексту, повністю експлікується, чи актуалізується з фонових знань адресата [9, с. 17]. Ю. М. Лотман, який вивчає структуру художнього тексту [8, с. 61], у свою чергу, зауважує, що у художній прозі, на відміну від інших інформаційних систем, відсутність інформації – це також інформація, і саме вона відіграє найважливішу роль для загальної інформації тексту.

Діалоги займають важливе місце у художньому тексті, оскільки вони беруть безпосередню участь у розвитку сюжету, у них автор втілює свою інтенцію та стилістичний задум, діалоги слугують базою для створення мовного портрету персонажів, що і зумовлює актуальність нашого дослідження. Художній діалог має вторинний, змодельований письменником характер, і відображає його індивідуальний стиль [3, с. 55]. У межах художнього діалогу автор відтворює реальну комунікацію своїх персонажів. Проте наскільки б реально не відображалась поведінка комунікантів під час спонтанного спілкування, зауважимо, що мовлення автора є завжди продуманим. Адже письменники детально продумовують всі репліки персонажів художнього твору і обирають лише ті структури, що найскравіше характеризують кожного комуніканта у конкретній ситуації. Отже, узагальнимо, що всі обрані автором конструкції, серед яких чільне місце займають синтаксично компресовані, функціонують у художніх діалогах задля надання твору більшої реалістичності та виконують конкретні комунікативні завдання.

Звісно ж, художнє мовлення персонажів не може бути прямо тотожним реальній розмовній мові. Проте автори, роботи яких ми взяли як репрезентативний матеріал, у своїх художніх текстах влучно використали найбільш розповсюджені особливості мовленнєвої поведінки комунікантів і таким чином зробили їх максимально достовірними. Цікаво, що деякі лінгвісти [5] вважають, що певні твердження про структуру художньо оброблених діалогів можуть переноситися і на реальні діалоги. На їхню думку, літературно оброблений діалог безпосередньо відповідає канонічному діалогу (мається на увазі текст), який відновлюється самими комунікантами у процесі сприйняття і обробки мовленнєвих повідомлень, що отримуються (ігнорування неточностей і збоїв у мовленні, елімінація звуків тощо) [5, с. 85]. Таким чином, об'єктом нашої розвідки виступають компресивні синтаксичні конструкції, які знайшли своє відображення не тільки у реалістичному художньому діалозі, але в той же час успішно функціонують у живій розмовній мові.

Процес комунікації завжди являє собою спільну діяльність усіх її учасників та результат їхньої взаємодії. Для успішного спілкування адресант й адресат повинні мати однаковий набір мовленнєвих навичок, знань, уявлень про оточуючий світ і при цьому виконувати конкретні, узгоджені між собою, функції. Крім того, задля досягнення взаєморозуміння комуніканти змушені докладати певних мовленнєвих, інтелектуальних й психологічних зусиль.

Все це пояснюється тим, що зазвичай адресант висловлюється не експліцитно і не передає у повному обсязі ту інформацію, яку адресат повинен у результаті спілкування засвоїти. У цьому випадку важливу роль відіграють саме прагматичні фактори, серед яких основними вважаємо характеристики комунікантів, особливості їхніх стосунків, рівень тотожності їхніх фонових знань, мета й умови комунікації та прагматична пресупозиція. Пресупозиція передбачає наявність судження, яке має бути не тільки відоме адресату, але й прагматично доречним для контексту спілкування [2, с. 64]. Під контекстом розуміємо комунікативну ситуацію разом з її учасниками, взаємодією між ними, їхніми стосунками, досвідом та знаннями.

Враховуючи той факт, що за породженням мовленнєвого акту слідує його сприйняття та обробка адресатом, важливим є те, що розуміння імпліцитної інформації відбувається шляхом встановлення імплікативних відношень між експліцитно вербалізованим змістом й актуальними у комунікативному акті пресупозиціями [7, с. 12]. Існують два типи пресупозиції мовця індивідуальна й загальна. Загальна пресупозиція – це знання, якими володіють всі члени суспільства чи соціальної групи (норми етикету, мовний код тощо), а до індивідуальної відносяться оцінка ситуації спілкування (тема, час, місце), оцінка статусу та ролей комунікантів, їхніх особистих, світоглядних характеристик, рівень близькості між ними, самооцінка образу «Я» мовця [1, с. 7–10].

Щодо адекватності сприйняття імпліцитного змісту висловлювання, то воно повністю залежить від рівня тотожності пресупозицій адресанта та адресата. Це означає, що для того, щоб бути зрозумілим і реалізувати заплановану мету комунікації (повідомлення інформації, вплив на думки чи почуття співрозмовників), адресант повинен завжди враховувати знання свого адресата. Адаже саме перетин фонових знань комунікантів і є тою спільною прагматичною пресупозицією, що забезпечує зв'язність реплік їхніх діалогів.

Розуміння конструкцій, утворених шляхом синтаксичної компресії, відбувається лише завдяки наявності спільних для адресанта й адресата пресупозицій та комунікативної ситуації. Тому для нашої роботи особливо важливим є вивчення прагматичної пресупозиції, що включає передумови [10, с. 48], які, не будучи частиною мовного значення висловлювання, створюють підґрунтя для його вживання і сприяють досягненню комунікативної мети. Трактуючи термін «пресупозиція», ми схиляємося до думки, що це не тільки компонент змісту речення [6, с. 396], але й весь комплекс лінгвістичних та нелінгвістичних знань, характеристик комунікантів, що визначають характер вербального спілкування і забезпечують успішність утворення та розуміння мовленнєвого акту [1, с. 7–10].

Зв'язки між репліками діалогів у художніх творах, які є нашим ілюстративним матеріалом, ми описуємо саме через пресупозиції. Наприклад:

- Du LSD, dit Joe vexé.
- Bien sûr. Cent microgrammes? proposa-t-elle.
- Vous en prenez combien vous?
- Norman cinq cents. Moi trois cents.
- J'en veux deux cents [12, p. 34].
- Et Christina?
- Accident de parcours. Ce n'était pas aussi prémédité que l'arnaque. Ta femme est désirable, voilà tout [12, p. 50].

В обох наведених прикладах йдеться про річ (LSD) / людину (Christina), яка є відомою всім учасникам діалогів. Таким чином, зв'язок реплік у цих діалогів базується на прагматичній пресупозиції адресантів про те, що адресати знають про що чи про кого йдеться у розмові. Завдяки наявності таких спільних знань, репліки адресатів – Bien sûr. Cent microgrammes? proposa-t-elle. / – Norman cinq cents. Moi trois cents. / – Accident de parcours. Ce n'était pas aussi prémédité que l'arnaque. Ta femme est désirable, voilà tout є абсолютно доречними і зрозумілими у контексті комунікації. Узагальнено, що адресати володіють необхідною та достатньою пресупозицією для декодування повідомлень адресантів і тому їхні висловлювання не тільки доречні, але й сприяють зв'язності діалогів і забезпечують успішне розгортання дискурсу. У випадку недоречних реплік адресатів, відбулись би збої у комунікації, оскільки пресупозиції комунікантів завадили б реалізації інтенцій, що не є вербалізованими у висловлюванні.

Щоб досягти успішного результату спілкування, адресант зобов'язаний враховувати психологічні, соціальні, а найголовніше пресупозитивні характеристики адресата, а також пристосовувати своє висловлювання до його рівня знань або обізнаності в тій чи іншій галузі. Інакше кажучи, мовець повинен передбачити реакцію свого адресата і тільки в такому випадку вони легко дійдуть згоди і зрозуміють один одного. Неправильна оцінка комунікативної ситуації, фонових знань співрозмовників може призвести до непорозуміння і вплинути на характер всього спілкування. Наприклад:

- Julia: – Merde! murmura-t-elle en se précipitant à la fenêtre.
- Père: – Qui est-ce ? demanda son père.
- J.: – Adam!
- P.: – Qui?
- J.: – L'homme que je devais épouser samedi.
- P.: – Devais?
- J.: – Samedi, il était à son enterrement!
- P.: – Ah oui! [11, p. 25].

Цей приклад свідчить про непорозуміння між учасниками діалогу, яке виникло у результаті того, що адресант (Julia) вважає, що адресат (son père) знає Адама, про якого власне йде мова. Проте адресат не знає про кого говорить його дочка і

тому перепитує, а мовець змушена, у свою чергу, уточнювати і пояснювати. Через високу ситуативність мовлення, частина інформації у діалозі подається імпліцитно. Тому успішність спілкування залежить від вміння організувати свої репліки у найоптимальнішій для даних обставин формі.

Таким чином, ми дійшли висновку, що синтаксично компресовані конструкції є одним із найбільш ефективних засобів впливу на співрозмовника. Їхній прагматичний потенціал проявляється у реалізації ілокутивної сили впливу на емоції та поведінку комунікантів та формуванню у них прагматичного ставлення до інформації, що повідомляється. Також, нами констатовано, що комунікативно-прагматичний підхід до дослідження засобів синтаксичної компресії полягає у виявленні прагматичного наповнення кожної окремої компресивної конструкції, а також у зіставленні зовнішніх та внутрішніх цілей мовної структури, що сприяє розумінню комунікативних дій у рамках мовної норми поведінки комунікантів. Практичне значення одержаних результатів нашого дослідження полягає в тому, що вони є внеском у сучасне романське мовознавство, а саме у синтаксис, теоретичну та практичну граматику, прагматику, і можуть слугувати для подальшого розвитку структурної та комунікативної типології синтаксичних одиниць мовних систем романського ареалу та функціональної прагматики.

Література:

1. Богданов В. В. Речевое общение: прагматические и семантические аспекты / Владимир Владимирович Богданов. – Л. : Ленинград. ун-т, 1990. – 88 с.
2. Давыдова М. М. Прагматические характеристики эллипсисов (на материале современного английского языка): дис... кандидата филол. наук: 10.02.19 / Мария Михайловна Давыдова. – Тула, 2012. – С. 166.
3. Егоршина Е. Е. Прагмалингвистические особенности лексических усилителей в современном немецком языке: дис... кандидата филол. наук: 10.02.04 / Елена Евгеньевна Егоршина. – Пятигорск, 1997. – 231 с.
4. Кожина М. Н. Стилистический энциклопедический словарь русского языка / Маргарита Николаевна Кожина. – М. : Флинта, 2003. – 696 с.
5. Крейдлин Г. Е. Иллокутивное вынуждение в структуре диалога / Г. Е. Крейдлин, А. Н. Баранов // Вопросы языкознания. 1992. – № 2. – С. 84–99.
6. Лингвистический энциклопедический словарь / гл. ред. В. Н. Ярцева. – М. : Советская энциклопедия, 1990. – 686 с.
7. Лисоченко Л. В. Высказывания с имплицитной семантикой: логический, языковой и прагматический аспекты [Текст] / Любовь Васильевна Лисоченко. – Ростов-на-Дону, Изд-во РТУ, 1992. – 152 с.
8. Лотман Ю. М. Структура художественного текста [Текст] / Юрий Михайлович Лотман // Об искусстве. – СПб, 1998. – С. 14–285.
9. Черняховская Л. А. Информационная структура текста как объект перевода [Текст] / Леонора Александровна Черняховская // Текст и перевод / Отв. ред. А. Д. Швейцер. – М, 1988. – С. 17–24.
10. Leech G. Principles of Pragmatics [Text] / Geoffrey Leech. – L. : Longman, 1983. – 250 p.
11. Levy M. Toutes ces choses qu'on ne s'est pas dites / Marc Levy. – Paris : Robert Laffont, 2008. – 158 p.
12. Nothomb A. Tuer le père / Amélie Nothomb. – Paris : Éditions Albin Michel, 2011. – 54 p.